

«СОЦІАЛІСТИВ НЕМА, Є ТІЛЬКИ КАПНІСТИ!»

2009 рік можна вважати роком видатного письменника, громадянина і політичного діяча, патріота України Василя Васильовича Капніста. 250 років від його дня народження і 210 — від написання славної п'єси «Ябеда». Прямий нащадок В.В. Капніста, Димітрій Олексійович Капніст присвятив ці нотатки своєму племінникові Сергієві. Той передав їх у 1990-х роках директорові Інституту української археографії та джерелознавства, академіку П.С. Соханю для можливої публікації з відповідною делікатною науковою обробкою. Павло Степанович люб'язно надав мені можливість скористатися цим матеріалом.

Нотатки графа Димітрія Капніста цікаві вже тим, що, за традицією родинних літописців, поєднують історично вагомі, часом не відомі дослідникам факти з сімейними переказами та анекдотами. Тому, пропонуючи читачеві його «Рід Капністів» у стислому перекладі, я дозволив собі зробити в деяких місцях примітки в дужках.

Андрій ТОПАЧЕВСЬКИЙ

Чаш рід, започаткований на грецькому острові Занте (Закінфос), південному в Іонійському архіпелазі, походить від Петра Капніссі. Його син Стомателло з трьома спорядженими ним фрегатами, у складі ескадри венеціанського адмірала Морозіні, відзначився у битві при острові Левкадо. Венеціанські кораблі були оточені переважаючою турецькою потугою. Капніссі, який опинився поза оточенням, наказав своїм фрегатам підійти до трьох турецьких кораблів, захопити їх і підірвати. Так і було вчинено. Пожежа й загибель найбільших кораблів викликали в турків розгуб-

леність, і Морозіні вийшов з оточення, завдавши ворожому флоту тяжких втрат. За цей подвиг Стомателло Капніссі дістав графський титул Венеціанської республіки як для себе, так і для нащадків.

Його онук Петро зібрав і очолив загін греків для допомоги Росії у війні проти турків, але по дорозі захворів і помер (за іншими відомостями, взяв участь у невдалому Прутському поході (1711 р. — *Ред.*), після чого оселився із сином Василем на Слобожанщині). Так чи інакше, засновником роду Капністів у Російській імперії є Василь Петрович Капніст (батько майбутнього поета і драматур-

га). Військову службу він почав сотником Ізюмського слобідського полку. Ставши полковником миргородським, 1737 р. здобував Очаків, брав участь у Дніпровській і «генеральній» Хотинській баталіях.

1748 р. В.П. Капніст був заарештований за звинуваченням у зраді (за сімейними переказами — перемовляння з Пруссією), під вартою спроваджений до Петербурга і ув'язнений у Петропавлівській фортеці. Кажуть, що про цю подію в Україні співали: «Везуть пана Капністенка до царській неволі». У фортеці Василь Петрович відсидів три (!) роки, після чого був звільнений і «пожалуваний» за «безвинное претерпение ареста» у бригадири. (Згідно з історичними джерелами, його звинувачували, зокрема,

В.В.Капніст. Графічна репродукція портрета роботи В.Боровиковського

у антидержавній змові й підготовці замаху на імператрицю Єлизавету). 1745 р. за скаргою губернської канцелярії він був «за немалую предерзость» усунений від командування полком. Та знову справа щасливо обійшлася, і під час Семилітньої війни бачимо Василя Петровича на чолі миргородських козаків. Його полк вирішив успіх битви 19 серпня 1757 р. при Грос-Егерсдорфі у Пруссії, стримавши на початку ворожу кінноту. Але втрати миргородців були величезні. Загинув сам бригадир і двоє його синів від першого шлюбу — Да-

нило та Ананій. Тіло Василя Петровича не було знайдене — відшукали тільки праву руку, що стискала зламану шаблю... Синів поховали у маєтку Капністів, в Обухівці на Полтавщині. Шабля зберігалася у вітальні під склом до 1917 року.

Спадщина бригадира була поділена між дітьми (від другого шлюбу з донькою бунчукового товариша, Софією Андріївною Дунін-Борковською). Молодшому синові, Василю, дісталася Обухівка, яка стала його родинним гніздом. Він народився вже після смерті батька. (Це

повідомлення допомогло уточнити рік народження В.В. Капніста — 1758, а не 1757 чи 1756, як помилково вважали деякі дослідники).

Брати Петро і Василь були відражені до Петербурга, де служили у гвардії (цікаво, як легенда інтерпретує історичні відомості, згідно з якими Петро Капніст покинув військо нібито через сутичку з Потьомкіним). 1772 р. Петро, відбуваючи службу у придворному Преображенському полку, стояв на варті в Петергофському парку. Катерина II, проходячи з Потьомкіним, побачила гарного прапорщика і щось прошепотіла на вухо «світлійшому». Як тільки Петро звільнився, його оточив натовп наближених осіб цариці, всі навперейми запрошували молодого гвардійця — хто на бал, хто на обід, хто на чай. Це так здивувало нездогадливого Петра, що той вирішив порадитися з братом, який теж був «преображенцем». «Ну, вітаю, ти, певно, «в случає», — сказав молодший, але жвавіший розумом Василь. Бути «в случає» означало одне — стати фаворитом імператриці. Це так вразило Петра, що він покинув службу й одразу ж виїхав за кордон, до Голландії, а згодом до Франції та Англії, де й оженився. До речі, він пробув на чужині близько двадцяти років, навіть служив у лейб-гвардії Людовика XVI, ставши свідком Великої Французької революції.

Молодший син бригадира, Василь Васильович, під час служби у гвардії затоваришував з поетами Державіним, Миколою Львовим і Хемніцером. Вони створили міцний гурт, зберігши дружбу до останніх

днів життя. Маючи неабиякий вплив на Державіна, приятелі вимагали від лінькуватого поета ретельнішої праці над новими творами. Свої вірші вони завжди надсилали один одному, перш ніж віддати до друку. До речі, Василь Васильович одружився з Олександрою Дьяковою, чия сестра Дарія була дружиною Державіна.

Капніст був невдоволений політикою Катерини II, зокрема її указом «О прикреплении украинцев к земле» (автор має на увазі урядовий указ 3 травня 1783 р., що формально запровадив в Україні кріпацтво, викликавши збурення не тільки козацтва, а й усіх здорових і притомних верств суспільства). Внаслідок цього указу він пішов у відставку і оселився в Обухівці.

За Олександра I Василь Капніст був близький до кола декабристів. З ними його поєднав Іван Михайлович Муравйов-Апостол, близький друг і сусіда, чийого сина Сергія згодом стратили за участь у бунті 14 грудня (насправді як одного з провідників Південного товариства і керівника повстання Чернігівського полку у грудні 1825 – січні 1826 р.), а ще двох синів заслали до Сибіру (лише Матвія; Іполит застрелився після бою під Ковалівкою 3 січня 1826 р.). Їхня сестра Олена була за сином Василя Васильовича, Семеном.

Під впливом доносів про підступний зміст комедії «Ябеда» імператор Павло I заслав її автора 1798 р. до Сибіру. Василь Васильович залишив столицю у супроводі кур'єра. Наступного дня імператор засумнівався у правдивості доносів й звелів поставити п'єсу в Ермітажному театрі. На

виставі були присутні лише сам Павло I та цесаревич (майбутній Олександр I). П'єса їм сподобалася, і Павло звелів негайно повернути В. Капніста, дозволивши грати п'єсу в імператорських театрах (ще одне свідчення того, що Павло I не був таким дуристом, яким зображували його деякі, зокрема радянські, історики).

Список дітей В.В. Капніста я відновив згідно з «Малоросійським родословником» В. Модзалевського та відомостями академіка Д. Бабкіна. Ось він: Катерина, заміжня за Олександром Івановичем Полетикою (сином відомого лікаря і небожем можливого автора «Історії Русів»); Гаврило, названий на честь Державіна, йому присвячена ода «На смерть сина»; Семен; Іван; Олексій; Софія, у заміжжі Скалон.

Звернімося до сім'ї молодшого сина, нашого прямого предка, Олексія (1796–1869). Спочатку він служив у Ізмайловському полку, потім був ад'ютантом генерала М. Раєвського, героя 1812 року. Життя своє закінчив на селі. (Мабуть, не випадково. Як пише Людмила Кочевська у своїй книзі «Марія Капніст» (Київ, 1994), після повстання декабристів він відсидів три місяці у казематі Петропавлівської фортеці під слідством. Згодом приятелював з Т.Г. Шевченком і познайомив його з Репніними. Під наглядом поліції перебував і старший брат — Семен... Автор спогадів наводить родинний анекдот, що стосується його сина, Василя Семеновича Капніста, який був Кременчуцьким повітовим «предводителем». На запит Міністерства внутрішніх справ, чи є у повіті соціалісти, цей відповів: «Соціалістів нема, є тільки 17 Капністів, та й ті графи!»).

Від шлюбу з Уляною Белухо-Кохановською Олексій Васильович мав шістьох дітей. Старший, Дмитро, працював у Міністерстві закордонних справ. Був послом у Римі, потім директором азіатського департаменту. На цій посаді йому довелося займатися корейськими питаннями, які згодом викликали російсько-японську війну. Багато хто вважав, що Корею слід приєднати до Росії. Дмитро ж був іншої думки і часто казав французькою: «Корейська справа нагадує мені смак цикорію» (тобто штучної кави з цикорію; тут гра слів: Согее — Корея і сiсогое — цикорій). Під час перебування в Римі Дмитро Олексійович довів, що його прадід був справді правнуком графа Стомателло і мав право на титул, дарований нащадкам. На його клопотання Департамент Геральдії це право визнав, і указом від 15 січня 1876 р. нащадкам братів Капністів було дозволено користуватися «графським титулом Італійського королівства».

Його брат Василь провів життя у маєтку Михайлівці під Харковом, де був губернським «предводителем». Одружився з княжною Варварою Василівною Репніною. «Тьотя Варуся» Капніст була відома особистою неприязню до імператора Миколи II. (Нічого дивного, якщо пригадати дружні стосунки її тезки і близької родички Варвари Миколаївни Репніної з Тарасом Шевченком).

Третій (за віком) брат Петро — теж дипломат. Був послом в Австро-Угорщині. Про нього казали, що він більше прихильний до Відня, аніж до Санкт-Петербурга. Необхідність залишити Відень 1914 року завдала

йому тяжкого морального удару. Цю подію він пережив лише на рік...

Молодший брат, Павло Олексійович, наш дідусь, народився у селі Вознесенському Золотоніського повіту. Був товаришем прокурора, потім прокурором у Москві. Насамкінець призначений попечителем Московської навчальної округи. Сучасники захоплено розповідали, як він керував перебудовою і облаштуванням клініки при Московському університеті, зробивши з неї зразковий заклад.

Його старший син Олексій (батько автора спогадів) усупереч родинним традиціям закінчив Морське училище. Служив гардемариним на Далекому Сході, плавав на броненосцях і крейсерах. У складі міжнародного корпусу, захищаючи посольства, витримав облогу під час повстання китайських «боксерів». Потім був морським аташе у Відні та Римі. Обирався миргородським «предводителем» дворянства. 1914 р., як тільки почалась війна, повернувся на флот. Лютнева революція зробила його контр-адміралом, заступником морського міністра. Після Жовтневого заколоту опинився на Кавказі і влітку 1918 р. пробрався в Україну (з місією до гетьмана Скоропадського чи просто до брата Дмитра?), але під час повернення його заарештували більшовики у П'ятигорську. За вироком ЧК був зарізаний разом з іншими 47 заручниками біля гори Машук.

Молодший, Дмитро, після університету був правником, як батько.

1908 р. обраний від Полтави депутатом до Державної Думи, де прилучився до партії «октябристів», прибічників конституції 1905 року. 1915 р. одружився з Ольгою Федорівною Бантиш-Каменською. З лютого 1917-го — в установах Тимчасового уряду. Восени того ж року він із сім'єю вже в Полтаві. А за рік (як упав уряд Скоропадського), довелося тікати до Криму з дружиною і дворічним сином Олексієм.

На початку 1919 р. він вивіз із Кавказу небожів — сиріт, дітей замордованого брата. Влітку, при наступі Добровольчої армії, встиг побувати миргородським повітовим начальником, а з 1920-го, після втечі з Криму, опинився у Константинополі. Звідти переселився до Відня, де викладав в університеті. 1925 р. переїхав до Парижа. Працював таксистом. Через рік помер... (Онук Дмитра Павловича, граф Сергій Олексійович Капніст, 1950 р. народження, й нині живе у Парижі. Його дружина Вероніка походить, з боку матері, Зої Михайлівни, зі славної родини Горленків. Ось як замкнулося династичне коло!).

... Я записав усе, що знаю про предків Капністів. Ще й у Росії залишились деякі Ростиславичі. Чи живі вони — не знаю. (Так. Тільки — в Україні! Радислава, донька відомої кіноакторки Марії Ростиславівни Капніст (1914–1993) зі старшим сином Ростиславом нині живуть у Харкові, а її молодший син Юрко Капніст — у Києві).

*Гр. Димітрій КАПНІСТ.
Орлі, 6 жовтня 1963 р.*